

Araştırma Makalesi / Research Paper

KAŞGAR'DAN DOĞU TÜRKÇESİ ŞİİRLER [ÇEVİRİ YAZI – AKTARMA – SÖZ VARLIĞI – TIPKIBASIM]

Mehmet Turgut BERBERCAN*

Öz

“Kaşgar’dan Doğu Türkçesi Şiirler” başlığıyla bu çalışmada sunulan manzumeler, incelemenin esasını teşkil etmektedir. Şimdiye kadar üzerinde çalışma yapılmamış olan şiir mecmuası İsveç’teki Lund Kütüphanesinde mahfuz tutulmaktadır. İsveçli Türkolog Gunnar V. Jarring’in katalogda “Uygurca” olarak kaydettiği ve “Popüler Doğu Türkçesi Şiirleri” şeklinde tanımlandığı 2 varaklık eser, 1908’de Kaşgar’da, muhtemelen Doğu Türkçesi ile yazılmış bir el yazması külliyattan yahut bire bir aynı şekilde bulunan orijinal bir mecmuadan istinsah edilmiştir. Bilindiği gibi, Ali Şir Nevâyî’nin eserleri ile 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren klasik bir edebiyat dili hâlini alan Çağatay Türkçesi, yüzyıldan yüzyıla değişmeler göstererek ve kullanıldığı çeşitli bölgelere ait diyalektolojik özellikleri bünyesine katmak suretiyle 20. yüzyılın başlarına kadar, bazı çağdaş Türk lehçelerinin yazı dili olarak kullanılmaya başlamasına kadar geçen devrede, Osmanlı Devleti’nin dışındaki Türk dünyası için ortak yazı diliydi. Dil özellikleri açısından bakıldığında, araştırma konusu olan şiirlerin Çağatay Türkçesinin son devresi “Geç Dönem Çağatay Türkçesi” ile yazıldıkları ve 18. ya da 19. yüzyıla ait edebî ürünler oldukları değerlendirilmektedir. Tüm verilerin ışığında, bu çalışmada, filolojik bir metin inceleme metoduyla şiirler mercek altına alınmıştır. Metoda göre, ilkin şiirlerin Latin harflerine aktarılmış bir çeviri yazısı, ikinci olarak şiirlerin standart Türkiye Türkçesine aktarması ve üçüncü olarak şiirlerde

Geliş Tarihi/ Date Applied: 06.08.2019

Kabul Tarihi/ Date Accepted: 07.02.2020

Makalenin Künyesi: Berbercan, M. T. (2020). “Kaşgar’dan Doğu Türkçesi Şiirler [Çeviri Yazı – Aktarma – Söz Varlığı – Tıpkibasım]”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 49, 137-160.

DOI: 10.24155/tdk.2020.132

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mtberbercan@karatekin.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9847-384X

kullanılmış tüm kelimelerin yapı, köken ve anlam açısından özelliklerini bildiren alfabetik bir söz varlığı dökümü hazırlanmıştır. Ayrıca çalışmada, ele alınan şiirlerin kâğıt üzerindeki Arap harfli orijinal hâli, tıpkıbasımı sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Doğu Türkçesi, Geç Dönem Çağatay Türkçesi, Kaşgar, şiirler.

Eastern Turki Poems from Kashgar [Transcription - Translation - Glossary - Facsimile]

Abstract

The poems represented in this study under the title as “Eastern Turki Poems from Kashgar” constitute the main subject of this study. The poems on which no academical study conducted by now are kept in Sweden in the Library of Lund University. Swedish Turkologist Gunnar V. Jarring recorded in his catalogue that poems were written in Uighur language and defined the poems as “Popular Eastern Turki Poems”. Actually poems are consisted of 2 folios and they were copied in 1908 in Kashgar probably from a manuscript of a collected literary works or the original poetry folios. As is known, Chaghatai Turkic became a classical common literal language in the 15th century via Ali Şir Nevâyî’s works among the Turkic nations excluding Ottomans, but towards the 20th century, dominant character of Nevâyî’s Chaghatai decreased little by little in the Eastern Turki literature and also varied with some features of other Turkic dialects because of the effects of local speech in different regions. According to the linguistic results of this paper, the Eastern Turki poems, that is to say, the research subject, belong to the “Post-classical period of Chaghatai Turkic” and they are certainly the literal works of 18th or 19th century. In the view of this information, the poems are analyzed from the perspective of a philological methodology in the study. Firstly a transcription of the poems in Latin alphabet, secondly the translation of the poems into Standard Turkey Turkish and thirdly a glossary in which a list of words containing the morphological and etymological data are presented in comformity with the mentioned methodology. Additionally, the original facsimile of the poems in Arabic script is presented at the end.

Keywords: Eastern Turki, Post-Classical Chaghatai Turkic, Kashgar, poems.

Giriş

“Doğu Türkçesi”; kelime kadrosu, ses ve yapı özellikleri bazında temelini doğrudan Eski Türkçeden alır. Eski Türkçe; 7-13. yüzyıllarda Türklerce yazı dili olarak kullanılmış lehçelerin genel ismi olup “Köktürkçe” [7-9. yy.], “Eski Uygurca” [9-11. yy.] ve “Karahanlı Türkçesi” [11-13. yy.] devrelerini kapsayarak Türk dilinin tespit edilmiş ilk yazı dili dönemini teşkil eder. Bu noktada, Eski Türkçe dönemi içinde değerlendirilen Karahanlı Türkçesinin 14. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına (Çağdaş Türk lehçelerinin yazı dili olarak ortaya çıktığı döneme) değin devam edecek olan Orta Türkçe dönemine geçişte bir “ara devir” olarak özel bir yeri vardır. Çünkü bu lehçenin geçerli olduğu zamanda Türkler yoğun bir şekilde İslamlaşmaya başlamış ve Türk dili, özellikle kelime kadrosu açısından İslam etkisinde bir gelişim seyretmeye başlamıştır. 13. yüzyılda yaşanan Moğol istilasından sonra, bu istilanın getirdiği sosyo-kültürel, ekonomik ve etnik sebepler dolayısıyla 14. yüzyıldan itibaren Türk yazı dilinin Türkölge ait çeşitli coğrafyalarda (İran, Anadolu, Mısır, Harezm ve tabii Türkistan’da) çeşitlenmeye, farklı kollarda mevcudiyetini sürdürmeye başladığı görülmüştür; Eski Anadolu Türkçesi, Mısır-Memlük Kıpçak Türkçesi, Harezm Türkçesi gibi aynı kökten çıkmış olsa da farklı muhit, kavim ve kabile özelliklerini yansıtan Türk lehçeleri, yazı dili olarak Türk edebiyatında boy göstermiştir. 14. yüzyılda Harezm bölgesinde ortaya çıkan Harezm Türkçesi, tarihî bir lehçe olarak Çağatay Türkçesinin kurucusu, bir nevi ön hazırlık devresidir. Keza 15. yüzyılın başlarında geçerli olarak Ali Şir Nevâyî’yi hazırlayan Erken Dönem Çağatay Türkçesi, Harezm Türkçesinin zorunlu bir devamı ve gelenekçisidir. Nevâyî’nin 15. yüzyılın ortalarından itibaren yazdığı eserler ile klasik bir edebiyat dili olma hüviyetine kavuşturduğu Çağatay Türkçesi, diyalektolojik ve ortografik açıdan etkili olmak kaydıyla, azalarak da olsa 20. yüzyılın başlarına kadar sürmüş, birçok Türk münevverinin, edip ve şairinin kaleminin, eserlerinin dili olmuştur. İşte bu noktada, gösterdiği dil ve imlâ özellikleri, Eski Türkçenin hüküm sürdüğü coğrafyaya diğer Türk lehçelerine göre daha yakın oluşu, başka bir deyişle, vaktiyle Eski Türkçenin edebiyat dili olarak yükseldiği bir bölgede mevcudiyet buluşu sebebiyle, Türk dünyasını parçalayan 13. yüzyıldaki Moğol istilasından sonra; 14. yüzyılda Harezm’de başlayarak tüm Türkistan, Altınorda ve Doğu İran bölgelerini kapsayan ve 20. yüzyılın başlarında Çağdaş Türk lehçelerinin yazı dili olarak ortaya çıktığı döneme kadar Türk dünyasını etkileyen Türkçe, “Doğu Türkçesi”dir. Bugün Özbekçe, Yeni Uygurca ve bunlara yakın diğer çağdaş lehçeler, Doğu Türkçesinin zorunlu ve tarihî-coğrafi mirasçılardır.

Ş Koleksiyondan Bugüne: Doğu Türkçesi Şiirler

İsveçli Türkolog Gunnar V. Jarring'ın koleksiyonunda [Lund Üniversitesi Kütüphanesinde] Prov. 461 başlığıyla kayıtlı bulunan Doğu Türkçesiyle yazılmış manzumeler (= koşaglar), bu çalışmanın esasını teşkil etmektedir (Burada, bu manzumelerin daha önce hiçbir yerde neşredilmediği, Latin harfli çeviri yazısının, tercümesinin şimdiye kadar hazırlanmadığı ve yayımlanmadığı altı çizilerek belirtilmektedir). Jarring'ın katalogda düştüğü notlarda, "Uygurca" olarak kaydedilmiş fakat "Popüler Doğu Türkçesi Şiirleri" olduğu bildirilmiş şiirler esas itibarla, Doğu Türkçesi ile yazılmış orijinal bir metinden çekilerek Kaşgar'da 1908'de istinsah edilmiştir. Şiirlerin yeni nüshaya aktarımı esnasında küçük çaplı hataların oluştuğu ve orijinalinden farklı yazımlar yapıldığı düşünülmektedir. 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren klasik bir edebiyat dili hâlini alan Çağatay Türkçesinin dil özellikleri açısından bakıldığında, şiirlerin "Geç Dönem Çağatay Türkçesi" olarak anılan devreye mensup olarak 18. veya 19. yüzyıla ait bulunduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen Rus yapımı olan sarı renkli, 325 x 205 mm ebatlarında ve şu an iyi kondisyonda bulunan kâğıda yazılmış eser, toplamda 2 varaktan (1a-2b) müteşekkildir. Bilindiği gibi Jarring, Tarım'da, Uygur bölgesindeki keşifleri, inceleme ve araştırma çalışmaları neticesinde birçok dil malzemesi elde etmiştir. Elde ettiği dil malzemesi, Doğu Türkçesinin (Klasik ve Geç Dönem Çağatay Türkçesi metinlerinden Erken Dönem Yeni Uygurca yazılmış metinlere kadar uzanan) geniş dil yelpazesi içindedir. Bununla birlikte, Jarring'ın hocası Gustaf R. Raquette'nin uzun yıllar misyoner olarak görev yaptığı Doğu Türkistan'da, özellikle Kaşgar ve Yarkend'de diyalektolojik araştırmalar yaptığı, elyazması eserler topladığı, tanıştığı insanlardan günlük hayata dair etnolojik ve folklorik malzemeler derlediği ve misyon faaliyetlerinden sonra döndüğü İsveç'te, biriktirdiği malzeme üzerinden Türkoloji çalışmalarına ve öğretimine yoğunlaştığı bilinmektedir. En tanınmış öğrencisi Gunnar V. Jarring'dir (Ayrıca bk. Berbercan, 2017).

Aşağıda incelemesi sunulmuş olan şiirlerin yazıldığı kâğıtlar üzerinde kırmızı kalemle İsveççe yahut Latin harfleriyle yazılmış Doğu Türkçesi ile Gustaf R. Raquette'nin kısa notları vardır. 1a'da, İsveççe "Mycket gammal" yani "Çok eski" yazmaktadır. 1b'de Doğu Türkçesiyle "Tazning qoşaqı"; 2a'da, "Çilimning qoşaqı"; 2b'de ise "1908" tarihi ve tasnifi gösteren yapılandırılmış bir pul bulunmaktadır. Bu şiirlerin Gustaf R. Raquette'nin ölümünden sonra, eşi Hanna Raquette tarafından 1960'larda koleksiyona bağışlandığını öğrenmiş bulunmaktayız. İçerik bakımından 1a'daki manzume, amatör bir tarza sahip olup aşk ve güzellik ile ilgili nakaratlı bir halk şarkısını andırmaktadır (Bu çalışmada "Halk Şarkısı" ismiyle verilmiştir);

1b'deki şiir, içinde tekerleme-gülmece unsurları taşımakta olup bir "saçı dökülmüş (kel= taz)" hakkındadır (Çalışmada "Kel Yergisi" ismiyle verilmiştir); 2a-b'deki şiir ise "bir tür nargile" üzerine olup tekerleme ve mizah unsurları içermektedir (Çalışmada "Nargile Övgüsü" ismiyle verilmiştir).

Aşağıda filolojik metin inceleme metodolojisi ile söz konusu şiirler işlenmiştir (Kullanılan özel işaretler ve kısaltmalar için ayrıca bk. "§ İşaretler & Kısaltmalar"); I. bölümde, şiirlerin transkripsiyonu yani "Çeviri Yazı"sı; II. bölümde, metinlerin tercümesi yani "Aktarma"sı; III. bölümde ise manzumelerin kelime kadrosunun ortaya konduğu "Söz Varlığı" bulunmaktadır. Bu bölümde şiirlerde geçen bütün kelimelerin yapı ve köken özellikleri ile Türkiye Türkçesindeki anlamlarının alfabetik bir dökümü, sözlüğü oluşturulmuştur. Son olarak okuyucuların istifade etmesi gayesiyle, ele alınan manzum metinlerin Arap harfli orijinal hâli, "§ Tıpkıbasım" bölümünde çalışmaya katılmıştır:

§ İşaretler & Kısaltmalar

< : Bu şekilden gelir.

- : Ayrı yazılan kelime parçası; birleşik yazılmış kelime; kontraksiyon var.

~ : Alternatif şekil.

: Şiire verilen başlık imi.

[...] : İmlâ sebebiyle teşhis edilemeyen kelime.

[... ...] : İmlâ sebebiyle teşhis edilemeyen birden fazla anlam.

{ } : Metinden çıkarılan kısım.

[ ] : Metne eklenen, değiştirilen veya tamir edilen harf veya hece.

[?] : Tereddüt var.

Ar. : Arapça.

bk. : Bakınız.

Etü. : Kelimenin Eski Türkçedeki şekli.

Fa. : Farsça.

Mo. : Moğolca

Soğ. : Soğdca.

Ttü. : Türkiye Türkçesi

Yk. : Kökeni hususunda tereddüt bulunan yöresel kelime.

I. Çeviri Yazı

1.1a

- 1.1 men seni köp bilemen köñlüm saña māyil emes
- 2.2 ā{r}feti cānım ser[v]i re[v]ānım
- 3.3 ğam çekişme[z] ay yüzün ā{r}feti cānım
- 4.4 koy kelür kozi bile bir biri-niñ izi bile
- 5.5 bizniñ yārlar oynaşıdur hem-sāye-niñ kıızı bile
- 6.6 ā{r}feti cānım ser[v]i re[v]ānım
- 7.7 ğam çekişme[z] ay yüzün ā{r}feti cānım
- 8.8 hem-sāye-niñ kıızı ne kör қаşı birle közi ne kör
- 9.9 evvelide berdi köñül āhiride nāz yine kör
- 10.10 ā{r}feti cānım ser[v]i re[v]ānım
- 11.11 ğam çekişme[z] ay yüzün ā{r}feti cānım

2.1b

- 12.1 diyāriñ kāşgar ey kac ħar taz
- 13.2 cihān bāği-da sēn ħōş mu‘teber taz
- 14.3 atañ kim-dür anañ kim-dür özün kim
- 15.4 özün-niñ zātını bilmey nādān taz
- 16.5 kelip yarkend yeride tuz nemek yép
- 17.6 ‘akīde kıılmağan ey kūr-nemek taz
- 18.7 taz çivinni kondurmas
- 19.8 çivin taznı tındurmas
- 20.9 taz dégenge tégmes
- 21.10 başını kaşlap zeyikmes
- 22.11 başı bukanıñ başı-dék
- 23.12 boyını cuvazniñ oқи dék
- 24.13 kéçe bolsa yatalmaydur şafaқ yegen kala dék
- 25.14 taz çıktı çemen tağқа yumulandı yantaққа
- 26.15 şüm tazniñ ğıçek-leri yantaқniñ çiçek-leri

3.2a

- 27.1 bu çilim қаpaқ çilim bāğda açılğan gül çilim
- 28.2 bir çekip éki çekip naқş-éder bolğan çilim
- 29.3 çilim bolsa nili bolsa içide çık[қан] su{y}yı bolsa
- 30.4 yigit bolsa ħū{y}yı bolsa belide ħān güli bolsa

- 31.5 bir çekim temekü saldım köz yaşımda nem-dep
32.6 alta tal çoğ-nı koy-dum beş kavlam-da yemlep
33.7 tart-sala[r] tatlık temekü tartmasla[r] açık tütün
34.8 alsa-la[r] aldursala[r] taldı meniñ bilek-lerim
35.9 kopsa-la[r] cânım köyerdür koptasa-la[r] yürek-lerim
36.10 çilimim-ğa çoğını koy-dum [...] [...-gır] başımda dép
37.11 köhne yerni taşlamañ yanı yer kaçım-da dép

4.2b

- 38.1 keliñ ay şaça keliñ mey şaça
39.2 kolanadaki tayağ-nı ‘aşā atsañ çü
40.3 mezā[r]lık-ğa aparıp şeyh atıp alsañ çü
41.4 kök ribāt-ğa bardıñ mu yanışārda yettim mü
42.5 aqşām-lık-ğa men barsam şâyboyıda mu
43.6 yarkendlig bolay-dı-men kâşgarlig bolay-dı-men
44.7 şakalım-nı tüşürüp yaş yigit bolay-dı-men
45.8 yahşı-nıñ [kadeh]i men yaman-nıñ [kadeh]i men
46.9 kolam-da kapak çilim n[e]ş’e-niñ humāri-men
47.10 aq boz at atım bolsa tağda oynamas-mıdım
48.11 çıraylık adaşım bolsa bāğda oynamas-mıdım

II. Aktarma

1.1a

#Halk Şarkısı

- 1.1 Ben seni iyi biliyorum, gönlüm sana mâylil değil (!)
2.2 Canımın belası, servi boylum,
3.3 Ay yüzün(ü) (gören) sıkıntı çekmez, canımın belası,
4.4 Koyun gelir kuzu ile, birbirinin izi ile,
5.5 Bizim dostlar oynaşdır, komşunun kızı ile.
6.6 Canımın belası, servi boylum,
7.7 Ay yüzün(ü) (gören) sıkıntı çekmez, canımın belası,
8.8 Komşunun kızı ne (güzel) gör, kaşı ile gözü ne (güzel) gör,
9.9 Önceden verdi gönül, sonunda (ise) naz yine gör!
10.10 Canımın belası, servi boylum,
11.11 Ay yüzün(ü) (gören) sıkıntı çekmez, canımın belası!

2.1b

#Kel Yergisi

- 12.1 Memleketin Kaşgar, ey eğri eşek kel!
13.2 Dünya bağında sen hoş (ve) muteber (bir) kel(sin).
14.3 Baban kimdir? Anan kimdir? (Sen) kendin kim(sin)?
15.4 Kendini bilmeyen cahil kel!
16.5 Gelip Yarkend yerinde tuz nemek (nimet) yiyip
17.6 Namaz kılmayan ey nankör kel!
18.7 Kel, sineği kondurmaz;
19.8 Sinek, keli durdurmaz;
20.9 Kel denen (herife) değmez,
21.10 (Kel) başını kaşıyıp usanmaz.
22.11 Başı boğanın başı gibi,
23.12 Boynu yayığın oku gibi,
24.13 Gece olunca yatamaz, kabuk yiyen mal (sürü hayvanı) gibi,
25.14 Kel çıktı çimene, dağa (tabiata); yuvarlandı kaktüse,
26.15 Uğursuz kelin ...leri kaktüsün çiçekleri.

3.2a

#Nargile Övgüsü

- 27.1 Bu nargile, su kabağı(ndan) nargile(dir), bağda açılmış gül nargile(dir)
28.2 Bir (duman) çekip, iki çekip (âdeta) nakış(lar) çizen nargile(dir).
29.3 Nargile olsa, (rengi) lacivert olsa, içinden çıkan suyu olsa,
30.4 Genç olsa, âdeti olsa, belinde han gülü olsa,
31.5 Bir nefes tütün saldım, gözyaşımda nemleyip
32.6 Altına tek ateşi koydum, beş seferde yelleyip
33.7 Çekseler tatlı (hoş) tütün, çekmezler (ise) acı (hoş olmayan) duman (çıkır).
34.8 Alsalar aldırsalar, yoruldu benim bileklerim,
35.9 Kalksalar canım yandırtır, kalkmasalar ciğerlerim,
36.10 Nargileme közünü koydum [... ...] başımda diye,
37.11 Eski yeri taşlamayın (horlayıp kötülemez), yeni yer karşımda diye!

4.2b

- 38.1 Gelin ay saçarak, gelin mey saçarak,
39.2 Kolundaki bastonu âsa gibi atsan ya!
40.3 Mezarlığa götürüp şeyh (gibi) atıp alsan ya!
41.4 Gökribat şehrine vardım mı? Yenihisar'a ulaştım mı?
42.5 Akşama doğru ben Sayboyu'na varır mıyım?
43.6 (Ah) Yarkendli olaydım, (Ah) Kaşgarlı olaydım!
44.7 Sakalımı düşürüp genç delikanlı olaydım.
45.8 İyinin kadehiyim, kötünün kadehiyim,
46.9 Kolumda su kabağı(ndan yapılmış) nargile, neşenin humarıyım.
47.10 (Bir) ak boz at, (benim) atım olsa, dağlarda gezmez miydim?
48.11 Güzel dostum olsa, bağda (onunla) oynamaz mıydım?

III. Söz Varlığı

A

- açık* < *aç-ı-ğ* “acı, hoş olmayan” *a. tütün* 33
açılğan < *aç-ı-l-ğan* “açılmış” *a. 27*
adaşım < *at+a-ş* “dostum, sevgilim” *çiraylık a. 48*
âfet Ar. “âfet, bela” *â.+i cānim* 2, 3, 6, 7, 10, 11
âhiride < Ar. *âhir+i+de* “sonunda” *a. 9*
aķ “ak, beyaz” *a. boz at atım* 47
‘akide Ar. “akide, din kuralı; namaz; ibadet” *‘a. kılmagan* 17
akşamlığa < *akşām+lık+ğa* (< Soğ. *axşam* [?] veya *aķ* “beyaz”+*şām* [?] “akşam; karanlığın tam çökmediği vakit [?]”) “akşama doğru; akşamleyin” *a. 42*
aldursalar < *al-dur-sa-lar* “aldırsalar” *a. 34*
alsalar < *al-sa-lar* “alsalar” *a. 34*
alsan < *al-sa-η* “alsan” *atıp a. 40*
alta < *alt+a* “alta, altına” *a. 32*
anan < *ana+η* “anan, annen” *a. 14*
aparıp < *a{l-l-ı}p {b}ar-ı-p* “alıp gidip, götürüp” *a. 40*
‘aşā Ar. “âsa, baston” *‘a. atsan* 39
aķ “at” *aķ boz a. atım* 47
ataη < *ata+η* “baban” *a. 14*
atım < *aķ+i+m* “atım” *aķ boz at a. 47*

atıp < *at-t-p* “atıp” *a. alsay* 40

atsay < *at-sa-η* “atsan” ‘aşā *a.* 39

ay “ay” *a. şaça* 38; *a. yüzün* 3, 7, 11

B

bāğda < Far. *bāğ+da* “bağda” *b. açılğan* 27, *b. oynamasmdım* 48

bāğıda < Far. *bāğ+i+da* “bağında” *cihān* *b.* 13

bardıy < *bar-dı-η* “gittin” *b. mu?* 41

barsam < *bar-sa-m* “gitsen” *men* *b.* 42

başı < *baş+i* “başı” *bukanıy* *b. dék* 22

başımda < *baş+i+m+da* “başımda” *b. dép* 36

başını < *baş+i+nı* “başını” *b.* 21

belide < *bel+i+de* “belinde” *b.* 30

berdi < *ber-di* “verdi” *b.* 9

beş “beş (5)” *b.* 32

bilemen < *bile (turur) men* “biliyorum” *b.* 1

bile < *birle* [krş. 8] “ile” *izi* *b.* 4, *kızı* *b.* 5, *kozu* *b.* 4

bileklerim < *bilek+ler+i+m* “bileklerim” *meniñ* *b.* 34

bilmey < *bil-me-y (turğan)* “bilmeyen” *b.* 15

bir “bir (1)” *b. çekip* 28, *b. biriniñ* 4, *b. çekim* 31

biriniñ < *bir+i+niñ* “birinin” *bir* *b.* 4

birle < *bir+le* [?] (veya < *bir-i-l-e* [?] yahut < *bir+ile* [?]) [krş. 4, 5]
“ile, beraber” *kaşı* *b.* 8

bizniñ < *biz+niñ* “bizim” *b. yārlar* 5

bolay-dı-men < *bol-(ğ)ay (ér-)di men* “olaydım” *kāşgarlig* *b.* 43, *yār-kendlig* *b.* 43, *yaş yigit* *b.* 44

bolğan < *bol-ğan* “olmuş, olan” *naķş éder* *b.* 28

bolsa < *bol-sa* “olsa” *aķ boz at atım* *b.* 47, *belide hān güli* *b.* 30, *çıray-lıķ adaşım* *b.* 48, *çilim* *b.* 29, *hūyı* *b.* 30, *kéçe* *b.* 24, *nilı* *b.* 29, *suyı* *b.* 29, *yigit* *b.* 30

boyını < *boyın+i* “boyunu” *b.* 23

boz “boz” *aķ* *b.* at atım 47

bu “bu (işaret zamiri)” *b.* 27

bukanıy < *buķa+nıy* “boğanın, öküzün” *b. başı dék* 22

C

cānım < Far. *cān*+*ı*+*m* “canım” *c. köyerdür* 35, *āfeti c.* 2, 3, 6, 7, 10, 11

cihān Far. “dünya” *c. bāğ* 13

cuvaznıy < Yk. *cuvaz*+*nıy* “yayığım” *c. oқи dék* 23

Ç

çeçekleri < *çeçek*+*ler*+*i* “çiçekleri” *ç.* 26 (ayr. krş. Mo. *çeçeg*)

çekip < *çek-i-p* “çekip” *bir ç.* 28, *éki ç.* 28

çekişmez < *çek-i-ş-mez* “çekişmez” *gam ç.* 3, 7, 11

çemen Far. “çimen; güzel bahçe” *ç.* 25

çékim < *çék-i-m* [anlamı krş. bk. 3, 7, 11, 28] “çekim, çekiş” *bir ç.* 31

çıkkan < *çık-kan* “çıkan, çıkmış” *ç. suyu* 29

çıktı < *çık-tı* “çıktı” *ç.* 25

çıraylık < Mo. *çeray*+*lık* “güzel; parlak” *ç. adaşım* 48

çilim Yk. “bir tür nargile” *bu ç.* 27, *gül ç.* 27, *nağş-éder bolğan ç.* 28, *ç. bolsa* 29, *kapak ç.* 27, 46

çilimimğa < Yk. *çilim*+*i*+*m*+*ğa* “(bir tür) nargileme” *ç.* 36

çivin Etü. *çibin* “sinek” *ç.* 19 [bk. 18]

çivinni < Etü. *çibin*+*ni* “sineği” *ç.* 18 [bk. 19]

çoğını < *çoğ*+*ı*+*nı* “ateşini, közünü” *ç.* 36

çoğnı < *çoğ*+*nı* “ateşi, alevi” *ç.* 32

çü “çü!” (bir ünlem) *ç.!* 39, 40 (ayr. bk. Shaw, 1880 [C. II, s. 98]).

D

dége < *té-gen*+*ge* “denene, söylenene” *d.* 20

dék < Etü. *teg* “gibi” *başı bukanıy başı d.* 22, *cuvaznıy oқи d.* 23, *kala d.* 24

dép < *té-p* “diyip, diye” *başım da d.* 36, *kaşım da d.* 37

diyārın < Ar. *diyār*+*ı*+*ın* “(senin) diyarın, memleketin” *d.* 12

E

emes < *e(r)*-*mez* “değil” *māyil e.* 1

evvelide < Ar. *evvel*+*i*+*de* “öncesinde” *e.* 9

ey “ey!” (bir ünlem) *e. kac har taz! 12, e. kūr-nemek taz! 17*

éki “iki (2)” *é. çekip* 28

G

gam Ar. “gam, sıkıntı, keder” *ğ. çekişmez* 3, 7, 11

ğışekleri < Yk. *ğışek+ler+i* “bir organ [argotik bir isim?]” *taznıy g. 26*

gül Far. “çışek” *g. çilim 27*

güli < Far. *gül+i* “gülü” *belide hān g. dēk 30*

H

hān Far. < *hā{ka}n* < Etü. *kağan* “han, hükümdar” *belide h. güli dēk 30*

har Far. “eşek” *ey kac h. taz! 12*

hem-sāyeniş < Far. *hem-sāye+niş* “komşunun” *h. kıızı 5, 8*

hōş Far. “hoş, iyi, güzel” *h. 13*

humāri < Ar. *humār+i* “mahmuru” *h. men 46*

hūyi < Ar. *hūy+i* “huyu, âdeti” *h. bolsa 30*

İ

içide < *iç+i+de* “içinde” *i. 29*

izi < *iz+i* “izi” *i. bile 4*

K

kac < Far. كع “kec = eğri, yamuk (argotik bir sıfat)” *ey k. har taz! 12*

kağehi < Ar. كادهي *kağeh+i* “kağehi” *yaşınıy k. men yamannıy k. men 45*

kala < Far. “gele, sürü hayvanı” *k. dēk 24*

kapak < *kabak* “su kabağı” *k. çilim 27, 46*

kāşgar “Kaşgar kenti (yer ismi)” *k. 12*

kāşgarlıg < *kāşgar+lig* “Kaşgarlı” *k. bolay-dı-men 43*

kaşı < *kaş+i* “kaşı” *k. birle 8*

kaşımda < *kaş+i+m+da* “karşımda” *k. dēp 37*

kaşlap < **kaş(i)+la-p* “kaşıyıp” *k. 21 (ayr. bk. Shaw, 1880 [C. II, s. 144]).*

kavlamda < **kaw+la-m+da* “seferde, defada” *beş k. 32*

keliş < *kel-i-ş* “(siz) gelin!” *k. 38, 38*

kelip < *kel-i-p* “gelip” *k. 16*

kelür < *kel-ür* “gelir” *k. 4*

kēçe < *kēç+çe* [?] veya *kēç-e* [?] “gece” *k. bolsa 24*

kılmağan < *kıl-ma-ğan* “kılmayan, yapmayan” *‘akide k. 17*

kızı < *kız+i* “kızı” *k. bile 5, 8*

kim “kim?” (soru sözü) *k. 14*

kimdür < *kim dur{ur}* < *kim turur* “kimdir?” (bildirmeli soru sözü) *k. 14, 14*

- kolamda* < *kol*+(a/u)+*m*+*da* “kolumda” *k.* 46
kolandaki < *kol*+(a/u)+*η*+*da*+*ki* “kolundaki” *k.* 39
kondurmas < *ko-n-dur-mas* “kondurmaz” *k.* 18
kopmasalar < *kop-ma-sa-lar* “kalkmasalar” *k.* 35
kopsalar < *kop-sa-lar* “kalksalar” *k.* 35
koy “koyun” *k. kelür* 4
koydum < Etü. *ko-d-tu-m “koydum, bıraktım” *çoğnu k.* 32, *çoğunu k.* 36
kozi “kuzu” *k. bile* 4
köhne Far. “köhne, eski” *k. yerni* 37
kök-ribatğa < *kök* “gök; mavi”+*ribāt* (< Ar. رباط “bağ, bend, sınır”)+*ğa* “Gökribat’a (yer ismi)” *k.* 41
könlüm < *köñül*+*ü*+*m* “gönlüm” *k.* 1
köñül “gönül” *k.* 9
köp “çok; iyi” *k.* 1
kör “gör; bak!” *k.!* 8, 8, 9
köyerdür < *köy-er-t-ür* “yandırtır” *k.* 35
köz “göz” *k. yaşımında* 31
közi < *köz*+*i* “gözü” *k.* 8
kür-nemek Far. “nankör” *ey k. taz!* 17

M

- mâyil* < Ar. *mā'il* “mâyil, tutkun” *m. emes* 1
men “ben (I. teklik şahıs zamiri)” *m.* 1, *bile-m.* 1, *m. barsam* 42, *yağışınun kadehi m. yamannın kadehi m.* 45, *neş’eniñ humarı m.* 46
meniñ “benim (I. teklik şahıs zamirinin ilgi çekimi)” *m. bileklerim* 34
mey Far. “şarap” *m. saça* 38
mezârlıqğa < Ar. *mezâr+lıq*+*ğa* “mezarlığa” *m.* 40
mu “soru sözü/edatı” *bardıñ m.?* 41, *şâyboyıda m.?* 42 [ayr. bk. *mi*]
mu’teber Ar. “muteber, saygın” *hõş m. taz* 13
mi “soru sözü/edatı” *yettim m.?* 41 [ayr. bk. *mu*]

N

- nādān* Far. “bilgisiz, cahil” *n.* 15
naqş Ar. “nakış, süs” *n.-éder bolğan* 28
neş’eniñ < Ar. *neş’e* “neşe” *n. humarı-men* 46

nāz Far. “naz” *n.* 9

ne “ne” *n.* 8, 8

nemdep < Far. *nem+de-p* “nemleyip, hafifçe ıslatıp” *n.* 31

nemek Far. “tuz; nimet, yiyecek” *tuz n.* 16

nîlî Far. “lacivert” *n. bolsa* 29

O

oķı < *oķ+ı* “oku” *cuvaznıñ o. dék* 23

oynamas-mıdım < *oyun+a-maz mu ér-di-m* “oynamaz mıydım?” *tağda o.? 47, bāğda o.? 48*

oynaşıdır < *oyun+a-ş+ı durur* “oynaşır” *bizniñ yārlar o. 5*

özüñ < *öz+ü+ñ* “kendin” *ö. kim? 14*

özüñniñ < *öz+ü+ñ+niñ* “kendinin” *ö. zātını* 15

R

revānım < Far. *revān+ı+m* “yürüyenim” metinde: *servi r.* “servi boylum” 2, 6, 10

S

şaça < *şaç-a* “saçarak” *ay ş. 38, mey ş. 38*

sakalımni < *sakal+ı+m+ni* “sakalımı” *s. tüşürüp* 44

saldım < *sal-dı-m* “saldım” *temekü s. 31*

saña “sana (II. teklik şahıs zamirinin yönelme çekimi)” *s. 1*

şāyboyıda < *şāy+boy+ı* (yer ismi)+*da* “Sayboyu’da” *s. mu? 42*

seni “seni (II. teklik şahıs zamirinin belirtme çekimi)” *s. 1*

servi < Far. *serv+ı* “servi (uzun bir ağaç türü)” metinde: *s. revānım* “servi boylum” 2, 6, 10

sén “sen (II. teklik şahıs zamiri)” *s. 13*

suyı < *suw+ı* < Etü. *sub+ı* “suyu” *s. bolsa* 29

Ş

şafak “kabuk, çapak” *ş. 24*

şeyh Ar. “şeyh, mürşit” *ş. 40*

şūm Ar. “uğursuz, şom” *ş. 26*

T

tağda < *tağ+da* “dağda” *t. 47*

tağka < *tağ+ka* “dağa” *t. 25*

tal “tek, bir tane” *t. 32*

- taldı* < *tal-di* “yoruldu; ağrıdı, sızladı” t. 34
tartmaslar < *tar-t-maz-lar “çekmezler” t. 33
tartsalar < *tar-t-sa-lar “çekseller” t. 33
taşlamay < *taş+la-ma-ı* “taşlamayın! (horlayıp kötülemeyin!)” t. 37
tatlık < Etü. *tat{-i-ğ}+lık* “tatlı, hoş, iyi” t. *temekü* 33
tayaknı < *taya-k+ni* “baston, değnek, sopa” t. 39
taz “kel” (krş. Ttü. *dazlak* < *daz+la-k*) t. 12, 13, 15, 17, 18, 20, 25
taznı < *taz+ni* “keli” t. 19
taznı < *taz+nı* “kelin” t. *ğışekleri* 26
temekü (~ *tamaku* ~ *tabaka* ~ *tobako* vb.) “tütün” t. *saldım* 31, *tatlık* t. 33
tégmes < *tég-mez* “değmez, ulaşmaz” t. 20
tundurmas < *ti-n-dur-maz “durdurmaz, dindirmez, engellemez” t. 19
tuz “tuz” metinde: t. *nemek* “nimet, yiyecek” 16
tüşürüp < *tüş-ü-r-ü-p* “düşürüp, çıkartıp” *sağalımı* t. 44
tütün < *tüt-ü-n* “duman” *açık* t. 33

Y

- yağşını* < *yağ-ı-ş-ı+ni* “iyinin, güzelin” y. *kağeği men* 45
yamannı < *yaman+ni* “kötünün, fenânın” y. *kādāđı men* 45
yađı “yeni” y. *yer* 37
yađışārda < *yağı+đışār* “Yenihisar kenti (yer ismi)” y. 41
yantađka < *yantađ+ka* “(bir tür) kaktüse” y. 25
yantađknı < *yantađ+ni* “(bir tür) kaktüsün” y. 26
yārkend < *yār+kend* “Yarkend kenti (yer ismi)” y. *yeride* 16
yārkendlig < *yār+kend+lig* “Yarkendli” y. *bolay-dı-men* 43
yārlar < Far. *yār+lar* “dostlar, sevgililer” y. 5
yaş “genç” y. *yigit bolay-dı-men* 44
yaşımda < *yaş+ı+m+da* “(göz) yaşımda” *köz* y. 31
yatalmaydur < *yat-a al-ma-y dur{ur}* “yatamaz” y. 24
yegen < *ye-gen* “yiyen” y. 24 [krş. 16]
yemlep < *ye{l-i}-m+le-p* [?] “yelleyip” y. 32 (ayr. bk. Shaw, 1880 [yemlemek = “yapıştırmak”: C. II, s. 200]).
yene < *yan-a* “yine, tekrar” y. 9
yer “yer” *yađı* y. 37

- yeride* < *yer+i+de* “yerinde” *yārkend* y. 16
yerni < *yer+ni* “yeri” *köhne* y. 37
yettim < *yet-ti-m* “ulaştım” y. mü? 41
yép < *yé-p* “yiyip” y. 16 [krş. 24]
yigit “yiğit, genç, delikanlı” y. *bolsa* 30, *yaş* y. *bolay-dı-men* 44
yumulandı < *yumula-n-dı* “yuvarlandı” y. 25
yüreklerim < *yürek+ler+i+m* “(mecâzen) ciğerlerim, içim” y. 35
yüzün < *yüz+ü+η* “yüzün” ay y. 3, 7, 11

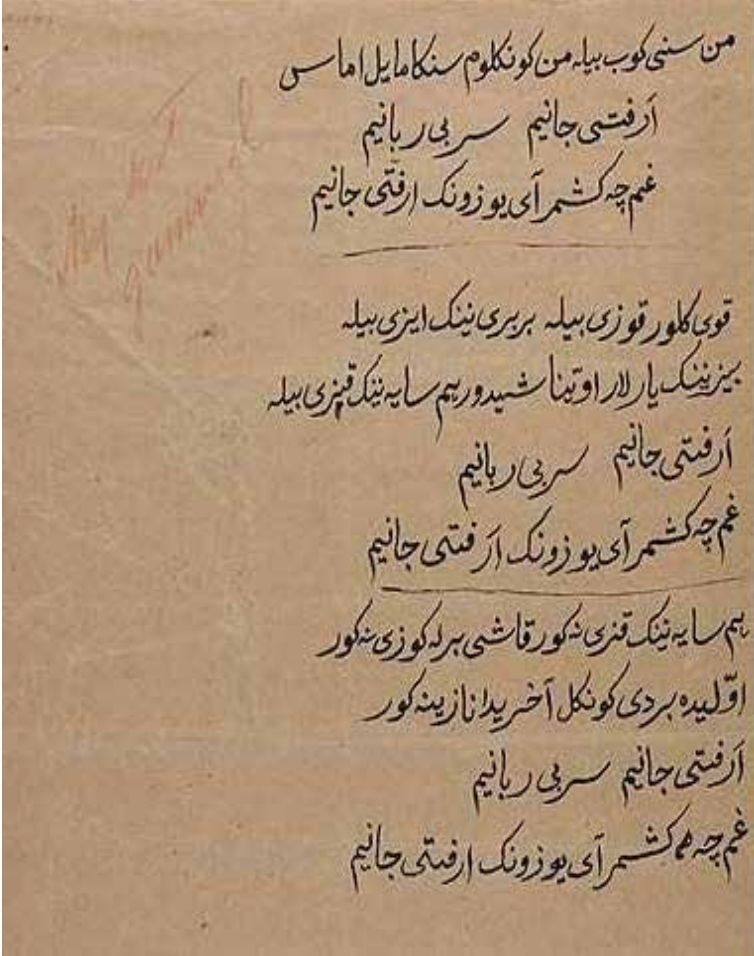
Z

- zātım* < Ar. *zāt+ı+nı* “kendini, özünü” *özünññ* z. 15
zeyikmes < Yk. *zerik-mez* “usanmaz, bıkmaz” s. 21

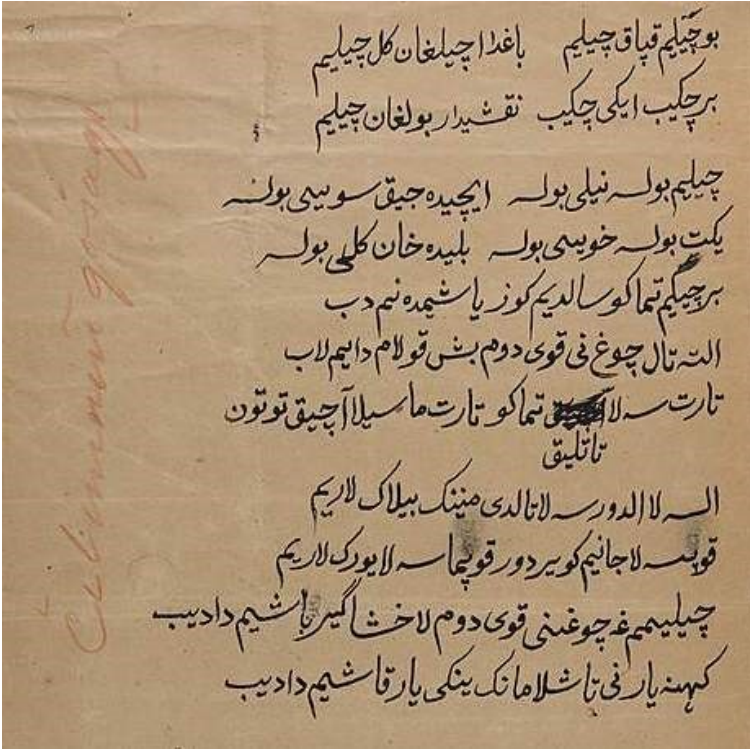

§ Tıpkıbasım

1a

1b

2a

بو چيليم قپاق چيليم باغدا چيلغان گل چيليم
 بر چلب ايگي چلب نقشيدار بولغان چيليم
 چيليم بولم نيلي بولم ايچيدره جيق سويي بولم
 يكت بولم خوبسي بولم بليده خان كللي بولم
 بر چيليم تماگوسالديم كوز ياشمده نم دب
 الله تال چوغني قوي دوم بوش قولام دايم لاب
 تارت سالا چيق تماگوسال تارت ماسيلا اچيق توتون
 تاتليق
 الله لالدورس لالتالدي مينك بيلاک لاريم
 قوبس لاجانيم كويردور قوپچاسه لايورك لاريم
 چيليمم فچوغني قوي دوم لاختا گير باشيم داديب
 كهينه يارني تاشلامانگ ينكي يار تاشيم داديب

2b

کلینک آی صاچا کلینک مای صاچا
قولانک داکی طایق نی هوصا اتیب ال انک چو
منزالیق غه اپاریب شیخ اتیب ال انک چو
کوک ربات غه بار دینک موینکی صارده یتیم مو
آق شام لیلیق غه من بار سام صای بو پیده مو
یار کند لیک بولای دیمن کاشغولیک بولای دیمن
سقالیم نی تشوروب یاش یکت بولای دیمن
بخش نینک کادایسی من یمان نینک کادایسی من
قولام دا قپاق چیلیم ناته نینک خمار من
آق بوز اطیم بولسه تاغدا اویناها سمیدیم
چیرا لیلیق آدا شیم بولسه باغدا اویناها سمیدیم

Kaynakça

- Berbercan, M. T. (2011). “Buğra Tezkiresi’nden Parçalar (Transkripsiyon-Dil Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar-Tercüme)”. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/4, 431-455.
- Berbercan, M. T. (2014). *Türk Yazı Dilinin Tarihi Dönemleri - Türk Dili Tarihine Giriş*. Saarbrücken: TAK - OmniScriptum GmbH & Co. KG,
- Berbercan, M. T. (2017). “İsveç Türkolojisinden İki Bilgin: Gustaf Raquette ve Gunnar Jarring”. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 10, 42-54.
- Berbercan, M. T. (2018). *Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gülistan-ı Türki) [Giriş-Gramer-Metin-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım]*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
- Eckmann, J. (2003). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. (Ed. O. F. Sertkaya), Ankara: TDK Yayınları.
- Jarring, G. V. (1964). *An Eastern Turki – English Dialect Dictionary*. Lund & Gleerup: Lund Universitets Arsskrift.
- Necib, E. N. (1968). *Ujgursko-russkij Slovar’*. Moskova.
- Raquette, G., R. (1914). *Eastern Turki Grammar: Practical and Theoretical with Vocabulary*. Vol. I-III, Stockholm.
- Shaw, R. B. (1880). “A Sketch of the Turki Language as Spoken in Eastern Turkistan, Part I-II (with lists of names of birds and plants by J. Scully)”. *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, Vol. 47-48, Kalküta.

Extended Summary

Chaghatai Turkic became a classical common literal language in the 15th century through Ali Şir Nevāyī’s works among the Turkic nations excluding Ottomans, but towards the 20th century, dominant character of Nevāyī’s Chaghatai decreased little by little in the Eastern Turki literature and also varied in some features of other Turkic dialects because of the effects of local speech in different regions. According to the linguistic results of this article, “The Poems from Kashgar” belong to the “Post-classical period of Chaghatai Turkic” and they are certainly the literal works of the 18th or 19th century. In the view of this information, the poems are analysed from the perspective of a philological methodology in this study.

“The Poems from Kashgar” were recorded with the code “Prov. 461” in the collection of Swedish Turkologist Dr. Gunnar V. Jarring (in Lund University Library). In this point, it must be known that these poems have not been published till now and so Latin transcription and translation of the poems have not been analysed up to this date. According to the catalogue recorded by Dr. Jarring, the language of the poems are “Uigur” but with a note that these are “Popular Eastern Turki poems”. Basically, the poems were copied from an original text in Kashgar in 1908. Some minor mistakes and particular writing/spelling ways were made at the time of copying process of the new copies of the poems. In terms of linguistics, the poems are typical examples of the late period of Chaghatai language and probably these poems were written in the centuries 18th or 19th referring the exact wording of the texts. The folios of the poem texts consist of two sheets (1r-2v) are at good condition and the sheets are presumably Russian-made yellow colour and 325x205 mm size papers. As is known, Dr. Jarring took possession of many Eastern Turki manuscripts in the course of his discoveries and travels in Tarim Basin, in Uigur region of Eastern Turkistan. These manuscripts collected by Dr. Jarring have wide range of cross-lingual perspective from the early Eastern Turki texts (Early Chaghatai language) to the early modern Uigur. However, in Eastern Turkestan, where Jarring’s teacher Gustaf R. Raquette served as a missionary for many years, he conducted dialectological research, collected manuscripts, and gathered ethnological and folkloric materials about daily lives of people he met, especially in Kashgar and Yarkend. After his return to Sweden, he concentrated on Turcology studies and taught through the material he collected. The prominent student of Dr. Raquette was G. V. Jarring.

The sheets of the poems which are the main subject of this work, have some short notes written with red pen in Swedish or Eastern Turki but with Latin letters by G. R. Raquette. For example Swedish expression “Mycket gammal” (= very old) on the page 1r. Eastern Turki expression “Tazning qoşmaqlı” is on the page 1v; the expression “Çilimning qoşmaqlı” is on the page 2r; the date “1908” and a stamp indicates regimentation are also on the page 2v were written. After the death of Dr. Raquette, the manuscript of the poems were donated to the collection by Hanna Raquette, the wife of Dr. Raquette. Contextually, the poem relating love and beauty in 1r has an amateur style, and also includes poetical chorus.

In this work, the poem is presented with the name “Halk Sarkisi = Folk Song”. The poem relating a bald man in 1r has an amateur and rhymetical style and also satirical character, which, in this work, is presented with the name “Kel Yergisi = A Lampon on a Bald”. The poem relating “a kind of hookah” in 2r/v includes rhymetical words and humourous content, which also in this work, is presented with the name “Nargile Ovgusu = The Compliment to Hokaah”.

In the article, the poems were analysed from the perspective of a philological methodology. First a transcription of the poems in Latin alphabet, secondly the translation of the poems into Standard Turkey Turkish and thirdly a glossary which is a list of words contains the morphological and etymological data are presented in conformity with the mentioned methodology. Additionally, the original facsimile of the poems in Arabic script is presented at the end.

